

Duffel

Een kasteel, een fort, een jas en een snaar... Voorwaar.

9 oktober 2011

Het was in het nieuws: het is mogelijk dat er deeltjes zijn ontdekt die een snelheid hebben die hoger is dan de lichtsnelheid! Alle fysici knijpen dus de billen dicht want alles waar ze tot nu toe zo ongeveer zeker van waren staat op het instorten. De fysica gaat dus ongeveer kopje over en Einstein ligt daar maar te woelen in dat graf. Dichter bij huis waren de temperaturen in mekaar gestuikt. Twee instortingen die me noopten om naar Duffel af te zakken want ik had het gevoel dat ik daar wat moest gaan onderzoeken.

In de eerste plaats wilde ik, in het licht van de mogelijk nieuwe ontdekking in de fysica, de snaar- of stringtheorie eens bekijken. Dat is, zoals iedereen weet, een theorie die poogt de vier fundamentele natuurkrachten in de natuurkunde (de elektromagnetische kracht, de sterke en zwakke kernkracht en de zwaartekracht) in één universele, allesomvattende theorie onder te brengen. Iets wat ongeveer door niemand ter wereld helemaal wordt begrepen.

En die lagere temperaturen dan? Wel, Duffel... dat is toch de bakermat van de duffelcoat? Een kledingstuk dat in de nabije toekomst weer eens uit de kast zal moeten gehaald worden.

Het bleek dat ik op beide punten verkeerd zat. En toch weer niet.

Zo, beste lezertjes, wordt er hier tegen de klippen op geraaskald? Ja, eigenlijk wel. Of nee, toch niet. Het zal zo dadelijk wel blijken dat de rationaliteit schrijver dezes niet heeft verlaten. Tenminste niet meer dan gewoonlijk.

Music, maestro, please

Vooreerst: De Snaar. De Nieuwe met name. Het geval wil dat die hier in Duffel thuis zijn. De Nieuwe Snaar is de opvolger van De Snaar. Logisch toch? Het is een Vlaamse folk- en cabaretgroep. Die is tot leven gekomen in 1982, maar de leden waren daarvoor al actief in verschillende folk-, skiffle- en humoristische groepjes. Ik mag ze graag aan het werk zien en horen: Jan De Smet, Kris De Smet, Geert Vermeulen en Walter Poppeliers... Ik moet eerlijk bekennen dat ik wel eens jaloers ben geweest op deze lieden. Zij zijn in staat muziek te maken met alles wat geluid maakt. Terwijl ik nog niet eens geluid kan maken met wat muziek maakt. Overal waar ze optreden zijn de kaartjes al maanden van tevoren uitverkocht. En terecht. Goede wijn, nietwaar? Spijtig genoeg hebben ze aangekondigd dat in 2014 definitief het doek valt over de Nieuwe Snaar. Tja, het houdt ooit eens op natuurlijk.

Zit mijn jasje goed?

Vanaf de 15^e eeuw bloeide Duffel dat het een aard had. Dat kwam door de weefnijverheid die daar intensief werd beoefend. De producten hadden zowaar een internationale uitstraling want het Duffelse laken werd uitgevoerd naar, onder andere, Lübeck, Riga en Keulen. Later zelfs naar Spanje en Portugal. Zo ontstond gaandeweg ook de soortnaam „duffel“ voor de zware, ruwe stof die uit die gemeente kwam. Het Duffelse weefsel behield zijn kwaliteit en faam. Ook toen de Tachtigjarige Oorlog de zaken kwam bederven en de weefnijverheid en de welstand in Duffel nagenoeg ter ziele gingen. Het is echter precies door dat weefsel dat er wel degelijk een verband bestaat tussen Duffel en de wereldbekende jas: de duffelcoat of de Montyjas. Welk verband precies, dat is niet altijd voor iedereen duidelijk. Er wordt nogal eens gedacht dat de „houtje-touwtje“ winterjas van Duffelse makelij

is. Vanuit het buitenland ontvangt de archiefdienst van de gemeente zelfs regelmatig de vraag waar in Duffel zich de duffelcoattoefabriek bevindt... Nergens dus. De „duffelse jas“ werd oorspronkelijk ontworpen voor Engelse militairen. Buiten het leger werd de comfortabele en warme legerjas evenwel ook zeer gewaardeerd en geliefd. Bij zoverre zelfs dat het kledingstuk zelfs een internationale doorbraak beleefde. De jas is met name sedert de Tweede Wereldoorlog zeer populair geworden. De duffelcoat is waarschijnlijk het best bekend in zijn klassieke uitvoering in een donkerblauwe of camelkleurige stof met houten pennen als knopen en lussen van touw als knoopsgaten. Hoewel de duffelcoats die ik me herinner... groen waren.

Waar en hoe

Duffel is een plaats en een gemeente in de Belgische provincie Antwerpen. De gemeente ligt aan de rivier *de Nete*.

Waar de naam van de gemeente vandaan komt, daarover wordt gewoontegetrouw geredetwist. Ik vind het steeds vermakelijk dat diverse geleerden elkaar in de wien rijden om verklaringen te brengen die teruggaan tot een tijd dat er nog helemaal geen schrift bestond in onze contreien. Op welke bronnen ze zich bij hun explicaties verlaten, dat is voor mij nog steeds een raadsel.

Een kijkje op de Nete en een paar torens van Duffel. Rechts in beeld: de Sint-Martinuskerk, links het gemeentehuis. Het regende, het licht was slecht en dus is het plaatje niet vrolijk geworden

Zo zijn er die beweren dat het toponiem *Duffel* vermoedelijk tweeledig is: samengesteld uit „*Duff*“ en „*le*“. *Duff* zou „*dubro*“ zijn volgens het Keltische woordenboek (de alom bekende Dikke Druidekens). Hetgeen „*water*“ betekende. Het „*le*“ zou een verwijzing zijn naar „*lo*“ dat dan weer afgeleid zou zijn van het Latijnse „*locus*“ of *plaats*. Duffel betekent dan: „*plaats bij het water*“. Keltische en Latijn dooreen ge-

klutst? Deze stelling wordt wel enig fundament verleend doordat er ter plaatse verschillende bewijzen van Keltische bewoning zijn gevonden. Zoals een bronzen lanspunt in de vorm van een blad en een ijzeren haardketting.

Anderen beweren dan weer dat het eerste lid van de naam (*Duff*) zou verwijzen naar de Frankische uitdrukking „*ten (h)uffel*“, wat „*ten heuvel*“ zou hebben betekend. Ook al niet geheel onwaarschijnlijk vermits de gemeente ontstond op twee heuvels. Die zijn nu nog bekend als de *Kwakkelenberg* in Duffel-Oost en de *Rooienberg* in Duffel-West. Het was precies op die Rooienberg, althans in de straat die zo heet, dat de tocht begon.

In recente tijden

In tegenstelling tot andere gemeenten van het arrondissement Mechelen, voer Duffel een eigen koers in zijn ontwikkeling. Waar elders in de streek vooral landbouw bedreven werd, groeide Duffel stilaan uit tot een bescheiden handels- en industrie centrum. Dat werd vooral in de hand gewerkt door de ligging aan de Nete en door de spoorlijn Brussel-Antwerpen. Dat laatste gegeven zorgde met name voor een vlotte verbinding met de belangrijkste steden en de haven van Antwerpen. Daardoor floreerde vooral de handel in kalk, hout en steenkool. Een producent van het vermaarde duffel plaatste een stoommachine en daarmee stond die fabriek op de voorposten van de industriële (r)evolutie. Nog wat later kwamen de steenbakkerijen. In zulke mate zelfs dat die op een bepaald ogenblik met ruim 500 arbeiders een zeer belangrijke werkgever waren. Kort na 1900 kwam er nog een papierfabriek bij. Van dan af zette de industrialisatie langs de Nete zich ten volle door.

De Sint-Martinuskerk

In de Eerste Wereldoorlog werd Duffel verwoest tijdens de Slag om de Nete. Het ganse centrum werd in puin geschoten. De Sint-Martinuskerk deelde in de klappen. Evenals het Kasteel Ter Elst.

De Sint-Martinuskerk staat ten westen van de Nete en ze is bijzonder groot. Het is een neogotische kruiskerk. Oorspronkelijk stond er een Romaanse kerk met één beuk die daar gebouwd werd omstreeks 1150. Daarvan is niets bewaard gebleven. De oudste delen die nu nog te onderscheiden zijn, komen van een gotische kerk uit 1486. Het grootste deel van de kerk werd echter gebouwd in de periode van 1860 tot 1865. Het waren de plannen van die kerk die men heeft gebruikt om uit de ruïne van de wereldoorlog in de jaren twintig van vorige eeuw de kerk weer op te bouwen.

Te water

Duffel kent, zoals dat heet, een uitgebreide hydrografie. Er zijn de *Beneden-Nete*, het wachtbekken *Eekhoven* en vijf bezinkbekkens van de *Antwerpse Waterwerken*. Bovendien stromen door de gemeente nog een heleboel beken die tenslotte hun water aan de Nete afgeven.

De Nete, meer bepaald de Beneden-Nete, is de enige bevaarbare, natuurlijke waterweg in Duffel. De rest watert en klatert maar bevaren met iets meer dan een roeibootje is er niet bij. Op de beken kan het niet en bij de waterbekkens mag het niet. Maar die laatste zijn ook helemaal niet natuurlijk.

Onze voorouders noemden de stroom *Hnita*. Misschien omdat de naamgever een open verhemelte had. Het zou waarschijnlijk *de blanke*, *de glanzende*, *de heldere* betekenen. De Nete doorstroomt de gemeente van het noord-oosten naar het zuid-westen en ze deelt het dorp in twee nagenoeg gelijke delen: Duffel-West en Duffel-Oost. De stroom is hier flink breed en dat komt allicht omdat de rivier eerder is gevormd door de samenvloeiing van de Grote en de Kleine Nete in Lier. Twee bruggen waar een baan over ligt, één in Duffel en één in Walem, plus een spoorwegbrug in Duffel, verbinden de beide oevers. De waterhuishouding wordt verderop nog wat ingewikkelder want de samenvloeiing van de Nete en de Dijle vervolgt zijn weg als de Rupel.

Zoals vrijwel overal elders ook is gebeurd, heeft men herhaaldelijk geprobeerd om de natuurlijke kronkels uit de rivier te halen. De benaming „*Oude Nete*“ voor weilanden die nu tot woestenij zijn geworden in het *Voogdijbroek*, verwijst nog steeds naar de vroegere loop van de rivier.

De Nete werd regelmatig uitgebaggerd en verbreed, de dijken werden versterkt en verhoogd en dat zal bij tijd en wijle ook wel nodig geweest zijn want aan de provinciale brug bedraagt de waterstand soms 7 meter bij vloed en 2,25 m bij laag water. Dat is te zien aan de imposante meetlat die daar is opgesteld in het water. De breedte van de rivier is gemiddeld 65 meter en op sommige plaatsen soms zelfs 100 meter.

Van goede wil

In West-Duffel staat de Sint-Martinuskerk, in het oosten staat ook een kerk. Onze-Lieve-Vrouw van Goede Wil. Dat die daar staat, komt door een vondst en een hoop mirakelen. In 1637 groeide er een wilg ongeveer op de plaats waar de kerk nu staat. Niet zo'n wonder want het waren daar toen nog weilanden. Bij die wilg werd het kleinste, maar tevens één van de merkwaardigste Lievevrouwebeelden van ons land gevonden.

Twee jongens van tien die de koeien aan het hoeden waren, vonden het beeldje. Eén van hen merkte als eerste het kleine beeldje op in een uitgesneden holte in de twee-armige

De kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Goede Wil

knotwilg. Het beeldje was met twee gesmede nagels in de nis vastgemaakt. De ene nagel was oud, de andere nieuw. De jongens gingen hun ontdekking thuis vertellen en de vader van één van hen was hogelijk verbaasd. Hij had de dag voordien uit de wilg nog enige takken gesneden zonder het beeldje te hebben gezien.

Het beeldje stelde een Lieve Vrouw voor met een scepter in de rechterhand en het Kindje Jezus op de linkerarm. Het was slechts 12 centimeter hoog en daar was het voetstuk dan nog inbegrepen. In gebakken klei en ruw of weinig kunstzinnig gemaakt.

De roodbruine potaarde bleek voordien met lichtblauw overgeschilderd te zijn boven een wit-grijze onderlaag.

Het nieuws van de vondst verspreidde zich snel en velen kwamen het wonder bekijken. De baron bemoeide er zich mee en in plaats van het beeldje achter glas in een houten kapelletje aan de wilg op te hangen, zoals het vroeger de gewoonte was, liet hij de holte nog wat dieper uithakken. Zo stond het beeldje in een soort nis en was het beschermd tegen de regen. Opdat het niet zou weglopen liet hij er een ijzeren band om leggen. De burenhingen er een lantaarn voor en de bedevaartplaats was een feit. Later werd op deze plaats een kapel gebouwd en nog later een kerk. Die nog steeds „kapel“ wordt genoemd.

Het duurde tot 1683 voordat het beeldje gestolen werd. Ondertussen had het bescheiden sculptuurtje uit terracotta versierselen gekregen uit puur zilver. Het was dat wat de dieven aantrok. Ze waren met zes. Na de roof gingen ze in twee groepen hun weg. Eentje van hen, die wroeging kreeg, wikkelde het beeldje in een zakdoek. Hij liet het achter in een eiken heester. Vier van de dieven trokken verder naar Bergen-op-Zoom. Waar ze de buit voor 900 gulden bij een juwelier verkochten. Het moet wel een hoop zilver geweest zijn voor zo'n klein beeldje.

Drie weken later vond een landbouwer het beeldje in Kontich terug. Het bericht van de vondst werd in Duffel met kloggelui gemeld en gevierd. Het beeldje werd door de pastoor afgehaald en in processie terug naar Duffel gedragen.

De dieven liepen nog zeven maanden op vrije voeten. Vijf van de zes werden uiteindelijk gevat. Met dergelijke dingen werd destijds niet gelachen. Drie van hen werden veroordeeld tot radbraken. Twee liepen zware gevangenisstraffen op.

Het kon niet uitblijven dat er hier wonderen gingen geschieden. 110 genezingen worden aan de voorspraak van Onze-Lieve-Vrouw van Goede Wil toegeschreven. Ze was dus wel degelijk van goede wil. Van elke genezing schijnt een dossier te bestaan. Met getuigen à charge en à decharge. Uit al die dossiers zijn er veertien genezingen officieel als mirakel erkend. Uit de gegevens die ik over die wonderen vond blijkt dat het nogal eens nodig was om wat van het hout van de oorspronkelijke wilg te eten. Waar die boom dan niet beter zal van geworden zijn want de volksoploop moet niet gering geweest zijn.

Keere weerom, reuske, reuske

Duffel kent een rijk leven aan gebruiken, feesten en tradities. De reuzen zijn daarvan een exponent.

Reuzen en reuzenpoppen, die in stoeten of bij kermissen en jubilea rondgedragen worden, zijn een specifiek Vlaams verschijnsel. Later verspreidde deze gewoonte zich in enkele steden van Frans-Vlaanderen, Nederland en zelfs Spanje.

De meeste reuzen doken in onze folklore op tussen 1450 en 1500. Het gebruik kent dus een lange traditie. Het is onbekend wanneer de Duffelse reuzen „geboren“ werden. De eerste keer dat er sprake van is, is dat in de negatieve zin: ze mochten niet mee opstappen in de stoet van het honderdjarig jubileum van de kapel in 1737. Dat is allicht uit te leggen doordat die reuzen duidelijk met aardse en frivole dingen werden geassocieerd. Die werden bij een plechtigheid met een religieuze tint dus niet direct gevraagd. Een eerste duidelijke, schriftelijke vermelding stamt uit 1819. Op een buitengewone vergadering van het schepencollege (college van wethouders) verkondigde de toenmalige burgemeester het bericht dat Zijne Majesteit Koning Willem in Duffel zou voorbij komen. Het was dus aangewezen de vorst een passend onthaal te bieden. In het verslag van de gemeenteraad staat: „*De figuren, die men **reuen** noemt, zullen een omgang doen bij de aankomst van zijne Majesteit*“. Hopelijk was de koning geen kattenliefhebber. Merkwaardig is dat onder de talrijke Duffelse reuzen er een zwart paar is. Moor en Morin. Het laat zich verklaren doordat onze gewesten lange tijd door de Spanjaarden werden bezet. Zonder twijfel kwam de lokale bevolking dus in contact met de bezetters en die zullen wel eens verhalen opgedist hebben over de wrede Moren die ze bevochten hadden. Die verhalen spraken zeker tot de verbeelding van onze voorouders. Vandaar waarschijnlijk het ontstaan van het zwarte reuzenpaar. Het is enig in zijn soort!

Een ballonnetje dat danst in de wind

Duffel kent nog een oude traditie. Niemand weet met zekerheid waar die vandaan komt. Ze bestaat erin dat op de laatste zondag van september de Duffelse jeugd de straat op trekt met ballonnetjes, uitgeholde bieten en pronkappels waarin kaarsen branden. Niet in de ballonnetjes natuurlijk!

Er bestaan geen geschreven bronnen die een aanwijzing geven over het ontstaan van dit volksfeest. Dat biedt ruimte voor speculatie en dus lopen de meningen daaromtrent sterk uiteen.

Het zou vroeger „*Prinskensdag*“ geweest zijn en de herdenking van de geboortedag van onze eerste Prins. Zeer te betwijfelen vermits de geboortedag van dat koninklijke wurm tijdens de maand juli viel.

Mogelijk is het een gewoonte geweest, dat na de bietenoogst, de boerenjeugd ter gelegenheid van het oogstfeest deze vruchten uitholde en verlichtte. Wij deden dat in onze jeugd met rapen. Ver voordat Halloween hier zijn hyper-gecommercialiseerde schaduw vooruit wierp en voordat er voor dat soort gein pompoenen werden verknoeid. Het was een goede traditie dat je die rapen ging stelen van de akkers.

Volgens nog een andere bron zouden het bevrijdingsfeesten kunnen zijn. Van toen de Nederlanders hier de baan hadden moeten ruimen. Zo omstreeks 1830. Het staat echter wel zo goed als vast dat het gebruik vóór die tijd reeds in zwang was.

Duffel kan, wat dit volksfeest betreft, niet bogen op exclusiviteit. In het naburige Rumst bestaat het gebruik eveneens. Het is daar wel iets duidelijker dat dergelijke manifestaties hun oorsprong vonden in het feest van de dag- en nachtevening die op 21 september valt.

De *ballonnekensstoet* in Duffel trekt op de laatste zondag van september door de gemeente. Er wordt bij valavond begonnen aan de oostkant waar een lus wordt gelopen. Daarna wordt de brug overgestoken en wordt aan de westkant de tweede lus vol gemaakt. Wanneer de stoet ontbonden wordt, krijgt ieder deelnemend kind een bonnetje. Daarmee zijn interessante prijzen te winnen. Die staan al een tijdje te bewonderen in de etalages van allerlei winkels. Wie niet het geluk heeft een prijs te winnen kan op de kermis nog altijd met het bonnetje betalen voor een ritje op één van de molens.

Tijdens de optocht zingt ende klinkt het jeugdige volk dit vrolijke liedekijn:

*Keske in de lanteire
den doemp die vliegt er ooit
en Nelles goa zoe geire
mee zaan capriske ooit*

*Ze zegge dak kik gestolen em
 Ze zegge dak kik ne voddeman ben
 Keske in de lanteire
 den doemp die vliegt er outh
 Edde gaa gie vet
 keupt dan boter, keupt dan boter
 Edde gaa gie vet
 keupt dan boter ba Jeannet
 Keske in de lanteire
 den doemp die vliegt er outh
 Edde gaa gie smaat
 keupt e keske, keupt e keske
 Edde gaa gie smaat
 keupt e keske van 't profaat.*

Mijn Nederlandse lezertjes stel ik graag een vertaling beschikbaar in betrekkelijk goed Nederlands. Want het bovenstaande poëem is gesteld in een regionale variant van onze moedertaal en dus niet per se verstaanbaar voor wie wat verder van Duffel af woont. Jullie hebben het maar te vragen. Wat echter een „capriske“ is, daar heb ik ook het raden naar. Wie *Nelles* is, dat weet ik intussen wel.

De Nelles van het volksliedje was een inwoner van Duffel die in de registers van de burgerlijke stand met de naam Jan Cornelis Tisson te boek stond. Iedereen kende hem echter als *Zotte Nelles*. Een volksfiguur die in zijn glorie tijd in Duffel wereldberoemd was. Nelles was een excentriekeling. Hij schuwde hard werk en hij had op alles een antwoord. Zijn vrolijke aard en vooral zijn grote passie voor de jongste reus uit de Duffelse ballonkesstoet, *Kinnebaba*, zorgden er uiteindelijk voor dat hijzelf postuum geadopteerd werd door de fictieve reuzenfamilie. Zijn alter ego wordt vandaag nog als reus meegedragen in de jaarlijkse folklorestoet.

Nelles was bij leven de drager van de „*grosse-caisse*“, de grote trom, van de harmonie Sint-Cecilla. Hij was niet zo zot als zijn muts stond. In 1882 was het land verward geraakt in een verbeterd schoolstrijd. Of het de eerste was, weet ik niet. De laatste was het geenszins. Vanuit Vlaanderen ging men massaal protesteren in Brussel tegen een nieuwe schoolwet die voor het katholieke Vlaanderen niet aanvaardbaar was. De goddeloze liberaal Rolin was ervoor verantwoordelijk en meneer pastoor zal wel duchtig gestookt hebben. In die tijd was het een algemeen verspreid volksvermaak om onder mekaar eens een flink potje te vechten wanneer dat zo uitkwam. Het Brusselse gepeupel greep de geboden gelegenheid met beide handen aan en bij het treffen sneuvelden heel wat muziekinstrumenten. Nelles echter bracht zijn grote trom ongeschonden weer thuis.

Zotte Nelles stierf ongehuwd in een instelling in Mortsel.

Canis non vulgaris

Doorheen het centrum van Duffel loopt de drukke Hondiuslaan. Een wat merkwaardige naam op het eerste gezicht. Het is zo dat een beroemde telg uit Duffel zich in vervlogen tijden met deze naam tooide. Vermits de man een lange internationale staat van verdienste heeft, wilde men dat in Duffel dus wel geweten hebben.

Hendrik De Hondt werd hier geboren. Zoals vele van zijn tijdgenoten (uit zeg maar: rond 1570) verlatijnde hij zijn naam. Tot *Hendricus Hondius*. Hij staat bekend als een vermaard plaatsnijder (nee, geen carrossier maar een graveerder), tekenaar en mathematicus. Bovendien was hij zeer bedreven in de bouwkunst en het bouwen van versterkingen. Van vele groten van zijn tijd graveerde hij verscheidene portretten. Onder andere van Calvin, Knox, Wyclif, Melancton, Savonarola en de Prins van Oranje. Hij graveerde ook zijn eigen portret naar een schilderij van Antoon van Dijck en hij noemde zich „*Calcographus Hagae Comitatus*“. Hetgeen „Graveerder woonachtig in Den Haag“ betekende. En dat was inderdaad ook zo want hij was metterwoon gevestigd in die stad. Hij was daar ook getrouwd.

Dat kwam omdat hij de reformatie goed gezind was en hij in het oerkatholieke Vlaanderen met vervolging (en erger) bedreigd werd. Vlaanderen is op die manier veel „grey matter“ kwijtgeraakt. Waar Nederland heeft van kunnen profiteren. Den Haag kent ook nog een straat die naar Hondius is genoemd.

Een woord is een woord

Het standbeeld van Kiliaan

Hondius was niet de enige Duffelse telg die meegewerkt heeft aan het vormgeven van kunst en cultuur in een ver verleden. Er was ook Kiliaan. Even terzijde van de Honduislaan viel me het standbeeld op van een man met een ingewikkelde Spaanse kraag. Een plaque op de voet van het beeld vertelde dat het hier ging over Cornelius Kilianus Dufflaeus, geboren circa 1530.

Ik wist er niets van maar Kiliaan is een begrip waar het Nederlandse woordenboeken betreft. Zijn andere werken, vertalingen uit het Frans, Latijn en Italiaans, evenals zijn Latijnse gedichten, wegen minder zwaar, maar met zijn woordenboeken was Cornelis Van Kiel zondermeer een baanbreker. Hij luidde voor het Nederlandse woordenboek een nieuw, modern tijdperk in. Hij was de eerste om in een woordenboek de nadruk te leggen op de verklaring van de Nederlandse woordenschat. Hetgeen hij zo goed deed dat zijn werk nu nog altijd een onmisbaar hulpmiddel is voor het doorgronden van het Nederlands uit de zestiende eeuw. Ook

is zijn invloed op de latere Nederlandse woordenboeken groot geweest. In de veertiende herziene uitgave van de Dikke Onderwijzer uit Sluis die ik hier op de plank heb staan wordt er niet (meer) gerefereerd naar Kiliaan maar het schijnt dat men dat ooit wel deed. “...bij een lange traditie die voor het Nederlands teruggaat op het beroemde woordenboek van Cornelis Van Kiele of Kiliaan dat ook de grondslag vormde van alle vertaalwoordenboeken die in die tijd werden vervaardigd”. Waarvan akte.

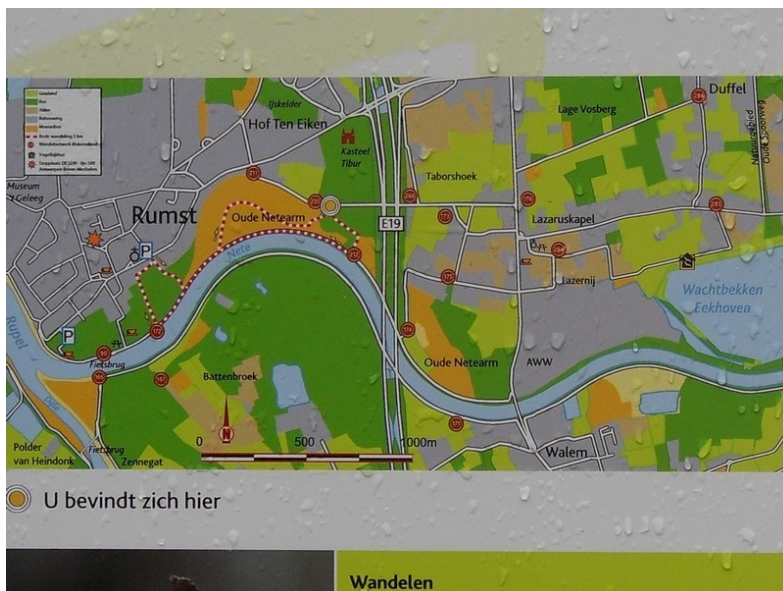
Geen sant in eigen land, echter, want lange tijd bestond er in Duffel weinig of geen belangstelling voor deze verdienstelijke zoon. Sommigen waren daarover terecht verontwaardigd en zo liet de dichter Prudens Van Duyse in 1845 in het tijdschrift „Het Taalverbond“ een gedicht verschijnen dat niet erg vleidend was voor de inwoners van Duffel:

*En Duffel, gij slaapt langer niet!
Den Meester van ons Taalgebied
Moet thans uw lofzang klimmen:
Hij speelde eens op Uw moederschoot
Ontwaak bij 't lettermorgenrood,
Beverwend onze kimmen
En dat Uw trotse vingen toon'
Op 't bronzen borstbeeld van Uw zoon!*

Ik vind het als gedicht maar een rommeltje. Desondanks schijnt de boodschap toch overgekomen. Sindsdien werd er werk van gemaakt om Kiliaan een plaats te geven in het aanzien van de gemeente. Kan iemand mij echter zeggen wat „beverwend“ moet voorstellen?

Oud water

Misschien denk je ondertussen wel dat de hele tocht van 41,2 kilometer in het centrum van

Een kaartje van de Oude Nete-arm

liep daardoor iets minder grillig. De afgesneden stukken vormen nu een langgerekte zone waar allerlei planten een kans krijgen om te groeien.

Niet alles is (of was) even mooi als het er eventueel nu uitziet. Er ligt daar namelijk ook een oude stortplaats van de gemeente Rumst. Erg? Ach... een erfenisje. Tot ver in de jaren zeventig van vorige eeuw had nagenoeg iedere Vlaamse gemeente een stortplaats. Die werd doorgaans aangelegd op een plaats die economisch niet zo interessant was. Ondertussen is men terzake tot inkeer gekomen en is alles voldoende lang met rust gelaten opdat de natuur de fouten uit het verleden met zijn groene mantel der liefde zou kunnen bedekken. Wij kijken nu tegen deze voormalige „black spots“ aan als waardevolle natuurgebieden. Wat ze ook zijn.

Nieuw water

Het wat verweerde embleem van de Antwerpse Waterwerken AWW

Het uitgezette traject leidde tot twee keer toe langs uitgestrekte watervlakken. Volgens de borden bij de uitnodigend openstaande hekken begaven wij ons hier op het terrein van de Antwerpse Waterwerken. Wat onder ander door een embleem met kunstig ineengevlochten „W's“ duidelijk gemaakt werd.

De Antwerpse Waterwerken (AWW) is een intercommunale bedrijf dat sinds 1880 instaat voor de productie en distributie van drinkwater voor Antwerpen en de randgemeenten van die stad. Daarnaast leveren de AWW ook drinkwater aan de havenbedrijven (zoals Bayer en BASF) en staan ze in voor de levering van water aan de schepen die in de haven van Antwerpen

aanmeren.

Voordat er sprake was van een waterbedrijf was de Antwerpse Sinjoor aangewezen op pompen voor zijn drinkwater. Sinds de middeleeuwen waren er openbare putten in de wijken. Die werden omstreeks 1700 overdekt en van een handpomp voorzien. Behalve met de putten werd Antwerpen ook bediend door een externe watertoevoer. Onder meer via een aquaduct van 7 kilometer lang dat water van het Groot Schijn (een waterloop) te Wommelgem aanvoerde. Het Schijn was de enige waterloop in de buurt van Antwerpen die voldoende water van behoorlijke kwaliteit kon leveren.

In de 19e eeuw kwam echter ook de industriële expansie op gang en de haven van Antwerpen werd steeds belangrijker. Door de industrialisatie kwam er een migratie op gang van

Eén van de spaarbekkens van de AWW. Veel proper (?) water.

het platteland naar Antwerpen. Meer mensen betekende vanzelfsprekend ook dat er een grotere behoefte aan drinkwater ontstond. Het moest wel verkeerdt gaan. In 1832 was er een eerste besmetting met cholera waarbij 570 doden vielen. Dat was de prelude tot wat er in 1866 gebeurde. Toen was de besmetting veel erger wat een epidemie van cholera veroorzaakte. Daarbij waren 2961 doden te betreuren. Deze voorvallen en het besef dat hygiëne en drinkwater van goede kwaliteit dit soort calamiteiten kon beperken of voorkomen, deed de roep luid worden om een drinkwaterbedrijf

dat betrouwbaar water kon leveren.

Het college van de Antwerpse burgemeester Leopold De Wael verleende op 25 juni 1873 een concessie voor de aanleg en de exploitatie van een waterleiding met water uit de Nete. De concessionairs waren Quick en Dick. Het lijkt wel een komisch duo. Ze vatten de zaken anders wel serieus aan. Ze kregen een vergunning voor de duur van vijftig jaar, met de mogelijkheid dat na dertig jaar de installaties afkoopbaar werden. Mits een passende vergoeding voor de te derven winsten uiteraard.

De Engelse machinebouwers *Easton & Anderson* zag wel brood in die waterwinning. Ze interesseerde zich vooral voor de technische aspecten van de zuivering van het aangeboden water. Na onderzoek van de zaak waren ze bereid de concessie-akte over te nemen. Kort nadat de deal rond was, werd een naamloze vennootschap opgericht onder de benaming *Antwerp Waterworks Company Limited*. Op 21 juni 1881, drie maanden voor het einde van de toegestane uitvoeringstermijn, kon de waterleiding van de AWW bij Walem ingehuldigd worden.

Later werd beslist, om op *Notmeir* in Duffel een nieuwe wateropvang op de Nete aan te leggen en er een volledige voorbehandeling uit te bouwen. Waarvan het eindproduct naar de filters te Walem zou gevoerd worden. De installatie had een filtercapaciteit van 30 000 kubieke meter per dag. Er moesten een watervang, twee inlaatbekkens, een pompstation, een filtratie-eenheid met grinten zandfilters, een spaarbekken en een transportleiding komen. Op 12 mei 1914 reeds kon het Netewater de installatie binnenstromen, zodat met het proefdraaien begonnen werd, nog voor de filters goed en wel klaar waren.

Alles verliep dus voorspoedig. Totdat de Eerste Wereldoorlog de brij kwam bederven. Tijdens de bombardementen van Walem door de Duitse troepen (in september-oktober van 1914) werd zoveel schade aan de pas voltooide bouwwerken aangericht, dat het bedrijf pas in 1919 definitief bij de productie ingeschakeld kon worden.

Het graven van al die putten maakte natuurlijk dat een heel stuk natuur eraan werd opgeofferd. Evenwel is de omgeving van deze spaarbekkens grotendeels met rust gelaten en zo heeft er zich weer een ecologisch waardevol gebied kunnen ontwikkelen. De aanwezigheid van grote oppervlakken onverstoord water trekt ook veel watervogels aan. De wegbermen en de oevers zijn botanisch zeer interessant. Er groeien een aantal soorten die elders zeldzaam zijn geworden.

Zwakke versterkingen

Op de kaart is te zien dat het traject van de wandeling op een bepaalde plaats passeerde aan een waterpartij in de vorm van een ster. Een fort! Kan niet missen. Alleen, ter plaatse viel me dat niet zo op. Het is dan ook een fort dat grotendeels tot een ruïne is vervallen: het Fort van Walem.

Dit fort maakte deel uit van de oude fortengordel die rond de stad Antwerpen werd gebouwd. Die gordel had tot doel de stad onneembaar te maken. De stad kreeg daartoe in de periode van 1859 tot 1865 een omwalling en een eerste fortengordel op 3,5 kilometer afstand van dit vestingwerk. Dat alles moest de stad tegen bombardementen beschermen en een bezetting onmogelijk maken. Om zeker te zijn werden er later nog wat forten bijgebouwd. Maar de technologie van het moorden op grote schaal stond niet stil en de granaaten die konden afgeschoten worden, werden steeds groter en ze droegen verder. De vernielingen die ze aanrichtten werden uiteraard navenant erger. Zo moest het bakstenen fort van Walem in 1885 aangepast worden door een betonnen bescherm laag er bovenop te leggen.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren er zo 35 forten rond de stad Antwerpen gebouwd. Niet alle werken waren gereed, en ook de bewapening liet nog veel te wensen over. Men zag desondanks toch met vertrouwen de komst van het Duitse leger tegemoet, want de Vesting Antwerpen? Daar kon niets mee mis gaan! Net zo min als de Belgen het in het voetbal kunnen winnen van de Duitsers, hadden ze verhaal tegen de oprukkende horden van „der Kaiser“. De term „onneembaar“ werd met spoed geschrapt uit het Antwerpse vocabularium. Het Fort van Walem werd gebombardeerd en 70 tot 75 jonge militairen werden onder het puin bedolven. De verhalen willen dat ze daar nooit vanonder zijn gehaald en dat hun overblijfselen daar nog steeds berusten. Sindsdien spookt het daar! Tenminste toch volgens (Nederlandse) spokenjagers die zelfs foto's hebben gemaakt van de geesten. „Entiteiten“ zeggen zij. Vage grijze en oranje vlekken die, schijnt het, beklemming op de borst en koudegevoel veroorzaken bij de lijfelijk aanwezigen. Tja, ik was er niet bij dus kan ik er niet over oordelen maar overtuigend schijnt het „bewijsmateriaal“ met toch niet echt. Wat de grijze vlekken betreft, krijg ik ongeveer hetzelfde resultaat met een regendruppel op de lens.

Chateau

Helemaal aan het begin van de wandeling dook aan de rand van een park een bouwsel op dat ik niet direct kon duiden. Later heb ik geleerd dat ik daar stond te kijken naar de kas-

Het kasteel Ter Elst. Wat ervan overblijft.

teelruïne „Ter Elst“. Volgens enkele literaire bronnen is dit kasteel, samen met het Antwerpse Steen, één der oudste gebouwen in de provincie Antwerpen. Er moet al ver in de Middeleeuwen gekeken worden om de oorsprong te vinden. Ter Elst was toen in handen van de gebroeders *Hildincshusen*. Zij zijn de oudst gekende heren van Duffel. Vanaf 1356 tot de Franse Revolutie was het domein eigendom van de abdij van Tongerlo. Die hadden daar duidelijke bedoelingen mee. Het kasteel lieten zij uitbouwen tot een prachtig domein en ze gebruikten het als

woning voor de rentmeester van de lokale abdijgoederen en als residentie voor de abten en hun gevolg als ze op reis gingen. Waarschijnlijk hadden die jongens een gelofte van armoede afgelegd. Ik dacht dat er ergens geschreven stond dat niemand twee heren kan dienen. Nu ja, het menselijk geweten is zeer elastisch. Regelmatig verbleven er hoge gasten in dit kasteel. Zoals Margaretha van York en Filips De Schone.

Het kasteel werd in de Eerste Wereldoorlog zwaar beschadigd. In 1972 werd het domein

aangekocht door het gemeentebestuur. De gebouwen werden als ruïne gerestaureerd en er rond werd een park aangelegd. Dat werd in 1982 opengesteld voor het publiek. Dit park sluit aan op het zogenaamd „*Muggenbergpark*“, dat, voor zover ik weet, aan de overkant van de Hondiuslaan ligt. Het geheel vormt zo een belangrijke groene zone in het centrum van de gemeente. Duffel heeft vele parken en parkjes langs de beide oevers van de Nete. Van de grens Duffel-Lier tot aan de spoorwegbrug kan men van het ene plantsoen in het andere wandelen. Met de aanleg van deze groene oases is de naam van schepen (wethouder) Henri Smulders verbonden. Maar vooral die van eerste schepen Louis Hellemans. Zodat de Duffelaars praten over „*Louis-zán-park*“ (Louis zijn park), waarmee ze het Muggenbergpark bedoelen.

Op het spoor

Een heel stuk van het totale traject liep over een gebied dat, blijkens de bordjes die Natuurpunt daar behulpzaam had neergezet, de *Oude Spoorwegberm* moest zijn.

De spoorlijn 27B, tussen Wilrijk en Mechelen, werd in gebruik genomen in het begin van de vorige eeuw. De lijn verloor gaandeweg aan betekenis en ze bleek tijdens de naoorlogse periode niet langer rendabel te zijn. Het reizigersvervoer werd stopgezet in 1959, het goederenverkeer in 1970. De sporen en dwarsliggers werden helemaal weggehaald, de bruggen afgebroken en de oude wegen die bij de aanleg onderbroken waren, werden opnieuw doorgetrokken. Daarna begon men grote delen op te vullen met afbraakmaterialen en ander afval. Een stort, kortom. Het bekende verhaal. Nadien begon de natuur langzaam de oude bedding terug in te palmen. Vooral bramen en brandnetels waren daarbij zeer actief. Beide planten staan bekend als stikstofminnend en daaraan is er in bepaalde delen van dit gebied geen gebrek. In tegendeel.

De Oude Spoorwegberm ligt vrijwel horizontaal en doorsnijdt als het ware de natuurlijke golvingen in het landschap van noord naar zuid. Het natuurgebied heeft een lengte van 4,580 kilometer, het is slechts 20 tot 25 meter breed en de totale oppervlakte is ongeveer 15,3 hectare. Het grootste deel ligt ofwel hoger ofwel lager dan de onmiddellijke omgeving. Het meest uitgesproken niveauverschil bedraagt daarbij ongeveer 4 meter.

Waar de oude bedding lager ligt dan de aanpalende gronden, is de bodem vooral in de winter erg vochtig. Vroeger kon het water allicht wat makkelijker wegvloeien via de aanwezige beken die de bedding kruisen. Die hebben inspirerende namen als Babbelkroonbeek, Hessepoelbeek en Scheidingsbeek. Het opvullen van bepaalde delen met allerlei rommel en de algemene verwaarlozing tussen 1970 en 1985 verstoorde de afwatering echter grondig. Hierdoor ontstonden moerassen, waar het waterpeil 's winters meer dan 1 meter kan zijn. De kwaliteit van het aanwezige water was en is grotendeels goed. Al lozen enkele gezinnen er, bij gebrek aan riolering, nog steeds hun huishoudelijk afvalwater in. Dit afvalwater wordt gelukkig op vrij korte afstand van de vervuiliingsbron door zelfzuivering weggevoerd. Het verlagen van het grondwaterpeil door externe factoren zoals illegale stortingen, de toenemende druk van aanpalende woongebieden, overrecreatie, het insijpelen van mest en een chronisch gebrek aan mankracht, zijn factoren die het verruigen van sommige gebieden sterk in de hand werken. Vandaar ook het overschot aan stikstof wat zichtbaar wordt in het soort woekerende planten dat de overhand dreigt te krijgen.

Beroerd

Het was niet de eerste keer dat ik in deze omgeving ging wandelen. Sommige delen van het traject kwamen me zeer bekend voor. Rumst, Walem... Zelfs Sint-Katelijne-Waver, ik heb er eerder wel al wat over geschreven. Maar in Duffel... nee, daar was ik tot nog toe niet geweest. Ik moet zeggen: het heeft me verrast. In de positieve zin. Laten we zeggen dat Duffel een snaar heeft beroerd. En niet alleen De Nieuwe.

Feedback

Alweer is een mysterie uit de wereld geholpen! Twee zelfs. Mijn vraag naar een verklaring naar het rare „beverwend“ van de heer Van Duyse, P. en het „capriske“ van Zotte Nelles

heeft een raak antwoord gekregen. Eén van mijn trouwste lezeresjes heeft me beide verklaringen in de schoot geworpen. Ik moest zelfs mijn wandelschoenen niet voor aantrekken.

„Beverwend“ vooreerst. Vroeger werd „verven“, dus schilderen, wel eens als „verwen“ geschreven. Met de klemtoon op de eerste lettergreep. Dat „beverwend“ betekent dus „bevervend“. Ook iets wat we niet in ons dagelijks discours opnemen in dit tijdsgewricht maar toch heel wat helderder. Heel goed te begrijpen omdat het poëem het heeft over morgenrood, bijvoorbeeld. Ziedaar.

Dank je wel Hendrika.

Door haar tussenkomst heeft niemand minder dan *Jan De Smet* zich met de zaak van het „capriske“ bemoeid. Hij laat daaromtrent het volgende weten:

Ik neem het Duffels Dialectwoordenboek bij de hand en (lees mee) op blz. 109 (bij de K !)

Kapris, (z.n.),

Lief, zie *mokke*

Etym.: Fr.= caprice

Opm. Zoals in het liedje van de ballonnesstoet : ...*De Nélles go zoeë gijre meé zaan kapriseke-n-ôt*.

Mokke, (z.n.)

Liefje, vriendin, verloofde

Opm.: Synoniem is *Kapris*

Voila, duidelijker kan niet, dacht ik.

Nee, inderdaad niet. Heel, heel erg bedankt Hendrika en Jan.

© 2011 Michel Christiaens